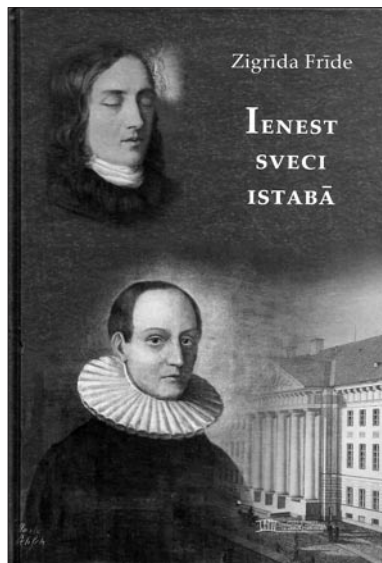

Zigrīda Frīde. *Ienest sveci istabā: Latviešu literatūras veidošanās aspekti 19. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011. 342 lpp.: il. ISBN 978-9934-8209-2-2

2011. gada vasarā Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts publicēja literatūras vēstures pētnieces Dr. philol. Zigrīdas Frīdes monogrāfiju, kas ir veltīta nozīmīgai Latvijas tēmai: latviešu literatūras attīstības senākajam posmam un tā nozīmei latviešu etniskās pašapziņas, nacionālās inteliģences un profesionālās kultūras tapšanā 19. gadsimta pirmajā pusē. Jau šāds vispārīgs grāmatā aplūkoto tēmu uzskaitījums liecina par tām iespējām, ko pagātnes izpētei var piedāvāt starpdisciplināra pieeja literatūras vēstures jautājumiem, kas konsekventi īstenota Z. Frīdes monogrāfijā, apvienojot literatūras vēsturi ar sociālās un kultūras vēstures jautājumu analīzi.

Minētajam apstāklim ir jo lielāka nozīme tādēļ, ka latviešu literatūras un Latvijas sociālās un kultūras vēstures pētniecība līdz šim galvenokārt ir noritējusi paralēli viena otrai, neraugoties uz daudzajiem krustpunktiem, kas saista literatūru un sabiedrības dzīvi. Viens no retajiem izņēmumiem ir Alekseja Apīņa (1926–2004) pētījumi¹ par latviešu grāmatniecības un literārās kultūras vēsturi, kas būtībā aizsāka jaunu virzienu Latvijas historiogrāfijā, bet vēsturnieku vidē, šķiet, joprojām nav īsti novērtēti. Šī pētniecības virziena attīstība kopš 20. gadsimta 80. gadu beigām ir norisusi ar pārtraukumiem, ar kāpumiem un kritumiem, tomēr saglabājot tematikas pēctecību un atklājot arī jaunas skatījumu perspektīvas. Pie šādiem pētījumiem pieder arī recenzējamais Zigrīdas Frīdes darbs.

No vēsturnieka viedokļa raugoties, Z. Frīdes pētījumam piemīt vairāki saturiski ļoti interesanti un visnotaļ pozitīvi vērtējami aspekti. Vispirms

¹ Piemēram, sk.: Aleksejs Apinis (1991). *Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum*. Rīga: Liesma; Aleksejs Apinis (2004). *Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās*. Rīga: Preses nams.

tas attiecas jau uz grāmatas tēmu. Z. Frīdes darbs piedāvā jaunu metodoloģisko pieeju literatūras vēstures pētīšanā, izlīdzinot abu vārdkopas “literatūras vēsture” elementu īpatsvaru. Recenzējamais darbs nav tikai literatūras vēsture ierastajā izpratnē, kā teksts, kas hronoloģiskā secībā nosauc un iespēju robežās raksturo literāros darbus un to tapšanas apstākļus, iezīmējot laikmeta kultūrvēsturisko fonu. Vienlaikus autore nav pakārtojusi literāro tekstu analīzi sociālās un politiskās vēstures atspoguļojumam.

Tādēļ šī monogrāfija ir labs kontekstuālā pētījuma piemērs, kad, saglabājot izpētes tēmas autonomiju un pašvērtību, tā tiek meistarīgi iekļauta plašā laikmeta panorāmā, abām pētījuma daļām veidojot vienu veselumu. Tas savukārt pierāda, ka mūsdienu historiogrāfijā un vēstures filozofijā tik bieži sastopamie pārspriedumi par vēstures zinātnes un literatūras savstarpējām attiecībām nav tikai šo nozaru profesionāļu aizraušanās ar sava veida “stikla pērlīšu spēli”, šāda pieeja var dot konkrētus empīriskus rezultātus, kas turklāt ir lasāmi kā aizraujošs stāstījums par kādu samērā tālu un joprojām maz pazīstamu Latvijas vēstures posmu.

Deviņpadsmitā gadsimta pirmā puse Latvijas historiogrāfijā, izņemot vienīgi agrārās vēstures nozari, līdz šim bija palikusi it kā pabērna lomā, salīdzinot ar vairāk pētīto gadsimta otro pusi un 20. gadsimta sākuma periodu. Tam, bez šaubām, ir bijuši savi iemesli, kurus šeit nav iespējams sīkāk iztirzāt. Var pieminēt dažas tēmas, kas ir piesaistījušas vēsturnieku uzmanību, piemēram, jaunlatviešu kustību un tās lomu latviešu sabiedrības modernizācijā, kas līdz šim ir aplūkotas galvenokārt saistībā ar politiskās vēstures norisēm. Dažiem jaunlatviešu kustības receptijas aspektiem latviešu literatūrā atsevišķā publikācijā ir pievērsusies arī recenzējamās grāmatas autore.² Par to, ka arī vēsturnieku interesi arvien vairāk piesaista 19. gadsimta pirmās puses notikumu izpēte, liecina, piemēram, profesores Vitas Zelčes monogrāfija par latviešu preses pirmsākumiem.³ Kopīgā iezīme, kas ļauj salīdzināt abas monogrāfijas, ir to saikne ar latviešu sabiedrības modernizācijas procesa vēsturi, lai gan šīs tēmas izpēte minētajos darbos ir risināta atšķirīgi, līdz ar to tie viens otru papildina. Neapšaubāms šādu pētījumu nopelns ir izpratnes pilnveidošana par latviešu nācijas veidošanās priekšnoteikumiem, kas meklējami pirms tā dēvētā tautas atmodas laikmeta un jaunlatviešu kustības darbības sākuma.

² Zigrīda Frīde (2007). Krišjānis Valdemārs latviešu literatūrā. *Letonica*, 15, 70.–87. lpp.

³ Vita Zelče (2009). *Latviešu avižniecība. Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā, 1822–1865*. Rīga: Zinātne. Profesora Dr. hist. Gvido Straubes recenziju par šo darbu sk. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla* 2009. gada 4. numurā, 178.–181. lpp.

Tādējādi iegūstam plašāku un arī niansēs bagātāku pagātnes ainu, kas ļauj tuvoties objektīvākai vēstures izpratnei. Turklāt šāda veida pētījumi vēlreiz apstiprina arī plašāka reģionālā konteksta nozīmi Latvijas vēstures pētniecībā, jo adekvāta tā laika sociālo un politisko procesu izpratne ir iespējama ne tikai Baltijas provinču, bet arī Centrālās un Austrumeiropas 19. gadsimta vēstures kontekstā.

Grāmatā ir astoņas nodaļas, kas veidotas pēc tematiskā principa, paliekot pētījuma virsrakstā noteiktajās hronoloģiskajās robežās no 1795. gada līdz 1855. gadam, ko iezīmē politiskās vēstures notikumi: Kurzemes kā pēdējās mūsdienu Latvijas teritorijas sastāvdaļas pievienošana Krievijas impērijai un Aleksandra II valdīšanas sākums ar tam sekojošām iekšpolitiskajām reformām, kas radīja jaunu situāciju Baltijas guberņās un pārveidoja arī latviešu kultūras turpmākās attīstības nosacījumus. Nodaļas papildina pielikums, kurā apkopoti trīs kultūrvēsturiski nozīmīgi teksti – liecības par baltvācu un pirmo latviešu tautības autoru sabiedriski politiskajiem uzskatiem saistībā ar latviešu literatūras attīstību. “Ienest sveci istabā” ietver plašu un daudzveidīgu tēmu loku. Tajā ietilpst arī jautājums par vācbaltiešu jeb baltvācu (autore izvēlējusies lietot šādu vācu valodai un kultūrai piederīgo bij. Baltijas provinču iedzīvotāju apzīmējumu, sk. 10. lpp.) sabiedrības izglītoto slāņu jeb t.s. literātu kārtas pārstāvju ietekmi un nozīmi latviešu kultūras attīstībā,⁴ kas savukārt skar ne tikai evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāju literāro darbību latviešu valodā, bet arī izglītības sistēmas veidošanos un funkcijas šajā laika posmā.

Jāatzīmē, ka monogrāfijā ir izmantots ļoti plašs publikāciju klāsts un tajā iekļautie oriģinālo literāro tekstu izvilkumi gan prozā, gan dzejā nav pašmērķīgi, tie piedāvā lasītājam ieskatu raksturīgās “laikmeta ainās” un parāda, kā literatūrā atbalsojās aktuālie sociālās dzīves notikumi: dzimtbūšanas atcelšana, obligātā karadienesta pildīšana u.c. Tulkotās un oriģinālliteratūras lomu latviešu sabiedrībā grāmatas autore aplūko plašākā kontekstā, nekā tas ir darīts līdzšinējos pētījumos par šo tēmu, akcentējot ne tikai literāro tekstu didaktiski audzinošo raksturu, bet parādot arī to, kāda nozīme bija šajos tekstos ietvertajai izpratnei par cilvēka individualitāti kā vērtību, ko nepieciešams kopt un attīstīt sabiedrības labā. Līdz ar to, kā monogrāfijas ievadā atzīmējusi Z. Frīde, būtu jāpārvērtē arī agrākie priekšstati par tolaik topošās latviešu literatūras autoru etniskās un sociālās piederības nozīmi un citiem jautājumiem, kuru

⁴ Par šo tēmu, kritiski izvērtējot dažus iesīkstējušus priekšstatus par “kultūrtrēģerismu” un kristīgās reliģijas lomu latviešu kultūrā jaunajos laikos, daudz rakstījis Stokholmā dzīvojošais pētnieks Jānis Krēsliņš, sk.: Jānis Krēsliņš (2006). *Raksti*. 2. sēj.: Vēstures vērtos. Rīga: Valters un Rapa, 287.–418. lpp.

ietekmē ir radies “ne jau vienmēr latviešiem atbilstošais sērdienības tēls un arī citas vēstures faktus deformējošas klišejas” (8. lpp.). Tas ir tikai viens piemērs, kas apliecina jaunu interpretāciju iespējas arī attiecībā uz 19. gadsimta vēstures tematiku, kas it kā neizvirza tik aktuālus un politiski sensitīvus jautājumus kā Otrā pasaules kara un padomju okupācijas laika norišu izpēti, tomēr vēsturiskās apziņas veidošanā tai ir ne mazāk svarīga loma.

Neiedziļinoties grāmatā atrodamā bagātā literatūras vēstures materiāla analizē, jāatzīmē, ka literatūras vēstures fakti tiek pasniegti ciešā saistībā ar laikmeta politiskās un kultūras vēstures notikumiem, pēc iespējas rekonstruējot paša literārā procesa norisi, kas, kā jau iepriekš minēts, pārsniedz paplašināto literāro tekstu anotāciju un to autoru biogrāfijas izklāsta robežas. Tādēļ Z. Frīdes grāmatā noderīgu informāciju atradīs ikviens, kurš interesējas par Latvijas kultūras vēsturi mūsdienīgā izpratnē – kā par izpētes jomu, kas var piedāvāt ieskatu dažādu vēsturisko procesu mijiedarbībā.

Recenzijas žanrs prasa izteikt arī dažas kritiskas piezīmes par problemātiskām lietām, kas ir sastopamas ikvienā pētījumā. Vēsturniekam neierasts varētu šķist autores paņēmiens: veltīt pētāmā laikmeta vēsturiskās situācijas raksturojumam atsevišķu nodaļu ar nosaukumu “Vēsturiskais fons”. No vienas puses, tas norāda uz literatūras vēstures žanra autonomijas saglabāšanu šajā darbā, taču šāda pieeja ļauj arī izvairīties no informācijas atkārtotā turpmākajās grāmatas nodaļās. Kaut gan historiogrāfijas bāzi šai nodaļai veido galvenokārt apkopojosa rakstura darbi (varētu vēlēt arī lielāku jaunākās vēstures literatūras īpatsvaru), Z. Frīde šeit pārskatāmi un koncentrēti iezīmē tās reģionālās atšķirības, kas 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā pastāvēja Vidzemes un Kurzemes latviešu kultūrā un noteica arī sākotnēji atšķirīgu literāro tradīciju veidošanos šajos novados un to savstarpējo integrāciju. Nodaļas tekstā, kas attiecas uz sabiedrisko organizāciju veidošanos Baltijas guberņās 19. gadsimta sākumā, ir ieviesusies fakta kļūda: “1795. gadā Rīgā darbību aizsāka Baltijas provinču vēstures un senatnes pētīšanas biedrība (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*), kas 1812. gadā pārcēlās uz Tērbatu” (24. lpp.). Šādam apgalvojumam nav nekāda pamata, jo minētā biedrība izveidojās Rīgā 1834. gadā un, laika gaitā koriģējot savu nosaukumu, turpināja šeit darboties līdz pat 1939. gadam.⁵

⁵ Sk.: Jānis Stradiņš (2009). *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 401.–412. lpp., un sal. ar: Pēters Versters (2001). Dažas piezīmes par Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības darbu. No: *Doma muzejs Rīgā. Templis zinātnei un mākslai*. Red. Margit Romang, Ilona Celmiņa. Marburg: Herder-Institut, 2001, 37.–42. lpp.

Acīmredzot šeit ir runa par Vidzemes Vispārnodrīgo un ekonomisko biedrību (*Livländische Gemeinnützige und Ökonomische Sozietät*), kas tika izveidota Rīgā 1792. gadā un pārcēlās uz Tērbatu 1813. gadā.⁶

Neraugoties uz minētajām piezīmēm, Zigrīdas Frīdes monogrāfija “Ienest sveci istabā” neapšaubāmi ir atzīstama par nozīmīgu Latvijas kultūras vēstures pētījumu, kurš lieliski apliecina kompleksas vēstures problēmu izpētes priekšrocības, ko sniedz literatūrzinātnes un vēstures zinātnes metodoloģisko pieeju apvienojums. Tādējādi šī monogrāfija ir kļuvusi par vēl vienu nozīmīgu pakāpienu Latvijas humanitāro zinātņu attīstībā, kas ir sasniegts, par spīti šobrīd nozarei visai nelabvēlīgajai ekonomiskajai situācijai un sociālpsiholoģiskajiem apstākļiem.

Mārtiņš Mintauris

⁶ Jörg Hackmann (2002). Voluntary Associations and Region Building. A post-national perspective on Baltic history [Brīvprātīgās apvienības un reģionu veidošanās. Postnacionāls skatījums uz Baltijas vēsturi], p. 5. Pieejams: <http://aei.pitt.edu/9047/> (skatīts 11.11.2012.).

Rabochie i obshchestvenno-politicheskie processy v Rossii v kontse XIX–XX vv. Materialy VI Vserossiiskoi nauchnoi konferentsii, Kostroma, 20–21 sentiabria 1912 goda. Kostroma:

Kostromskii Gosudarstvennii universitet imeni N. A. Nekrasova, 2012. Čast' I, s. 173; čast' II, c. 142 (Strādnieki un sabiedriski politiskais process Krievijā XIX gs. beigās – XX gs. VI Viskrievijas zinātniskās konferences materiāli, Kostroma, 2012. gada 20.–21. septembris, I–II daļa)